

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ І ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 341.3, 341.4, 349.6

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-256

Наталія Рафаєлівна Малишева

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національна академія наук України
Київ, Україна

ЕКОЦИД ВНАСЛІДОК ПІДРИВУ ГРЕБЛІ КАХОВСЬКОЇ ГЕС ЯК ВИКЛИК ТА ШАНС ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА

Анотація. Збройна агресія РФ на території України спричинила небачені за масштабами деструктивні зміни навколишнього природного середовища, поставивши нашу країну на межу екологічної катастрофи. Апогеем серед величезної кількості екологічно небезпечних злочинних дій агресора в Україні підбив греблі Каховської ГЕС 6 червня 2023 р. за характером і масштабами екологічних наслідків цілком вписується в концепт екоциду. За цих умов першочерговою актуальністю набуває аналіз можливостей притягнення до відповідальності винних у вчиненні злочинів проти довкілля внаслідок воєнних дій, використання для цього засобів як національного, так і міжнародного судочинства. У статті проаналізовано масив міжнародно-правових актів екологічного спрямування, порушених унаслідок підризу Каховської ГЕС, а також міжнародні документи, які встановлюють відповідальність за злочинні посягання на довкілля під час воєнних дій. У статті досліджено юридичні підстави притягнення до кримінальної відповідальності за відповідні злочини. На основі аналізу попереднього досвіду розгляду екологічних справ, пов'язаних з воєнними злочинами, в Україні, а також в органах міжнародного судочинства, зроблено висновок про те, що справа про підбив греблі Каховської ГЕС надає органам міжнародної кримінальної юрисдикції, насамперед Міжнародному кримінальному суду, унікальний шанс уперше довести спроможність реалізації міжнародно-правових норм про відповідальність за злочини проти довкілля, взявши до свого розгляду справу про екологічні наслідки підризу Каховської греблі. Особливу увагу приділяється визначенню спроможностей різних юрисдикційних інстанцій, а саме, крім МКС, Міжнародного суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права, спеціального кримінального трибуналу ad-hoc щодо розгляду справ про екологічні правопорушення, вчинені в результаті воєнних дій міжнародного характеру.

Ключові слова: екоцид, підбив греблі Каховської ГЕС, воєнні злочини, міжнародне судочинство, Міжнародний кримінальний суд, порушення законів і звичаїв війни.

Nataliia R. Malysheva

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

V. M. Koretsky Institute of State and Law of the
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ECOCIDE CAUSED BY THE DESTRUCTION OF THE KAKHOVKA HYDROELECTRIC POWER STATION DAM AS A CHALLENGE AND A CHANCE FOR INTERNATIONAL JUSTICE

Abstract. *The armed aggression of the Russian Federation on the territory of Ukraine has caused unprecedented destructive changes in the environment, putting our country on the brink of an environmental catastrophe. The culmination of a huge number of environmentally dangerous criminal acts of the aggressor in Ukraine was the undermining of the Kakhovka hydroelectric power plant dam on June 6, 2023, which by the nature and scale of environmental consequences fits well into the concept of ecocide. The article examines the legal grounds for criminal prosecution for the relevant crimes, analyzes the array of international environmental legal acts violated as a result of the blowing up of the Kakhovka hydroelectric power plant, as well as international documents establishing responsibility for criminal attacks on the environment during hostilities. Based on the analysis of the previous experience of consideration of environmental cases related to war crimes by the Ukrainian authorities and international judicial bodies, the author concludes that the case of the Kakhovka dam explosion provides the international criminal jurisdiction bodies, primarily the International Criminal Court, with a unique chance to prove for the first time the ability to implement international legal norms on responsibility for crimes against the environment by taking into consideration the case of the environmental consequences of the Kakhovka dam destruction. Particular attention is paid to determining the capabilities of various jurisdictional instances, namely, in addition to the ICC, the International Court of Justice, the International Tribunal for the Law of the Sea, and a Special ad-hoc criminal tribunal for the consideration of cases of environmental offenses committed as a result of international military operations.*

Key words: *ecocide, blowing up of the Kakhovka hydroelectric power station dam, war crimes, international justice, International Criminal Court, violation of the laws and customs of war.*

ВСТУП

6 червня 2023 р. сталася подія, яка за екологічними, гуманітарними, економічними, юридичними наслідками співставна з аварією на Чорнобильській АЕС, а за деякими оцінками кваліфікується навіть як більш масштабна за неї [1]. Йдеться про підлив греблі Каховської ГЕС на тимчасово окупованій території Херсонської області. Це звісно було далеко не перше злочинне діяння з екологічними наслідками російських агресорів на території України. На цей момент було розпочато вже 194 кримінальних розслідувань екологічних злочинів російських військ

[2]. Світ неочікувано кволо відреагував на Каховську катастрофу, не давши одразу однозначної відповіді щодо її походження, оцінивши її як чергове далеко не поодинокє свідчення екологічних та інших наслідків війни Росії та України [3, 4, 5] і не вживши необхідних заходів щодо засудження РФ як держави-терористки, що вчинила відповідний злочин. Водночас є беззаперечні свідчення того, з якого боку було здійснено цей безпрецедентний акт агресії. Наведемо деякі з них.

Каховська ГЕС будувалася в 50-ті роки минулого століття, коли в СРСР розпалювалася загроза ядерного удару, тому всі важливі інфраструктурні об'єкти будувалися з урахуванням неможливості їх руйнування зовнішніми посяганнями. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, починаючи з березня 2022 р. Каховська ГЕС була окупована Росією. У жовтні 2022 р. гідроелектростанцію замінували, про що у Зверненні до Європейської Ради повідомив Президент України Володимир Зеленський, наголосивши на тому, що готується теракт і закликавши направити на ГЕС міжнародну спостережну місію [6]. Важливим непрямым доказом того, що саме з боку військових РФ було скоєно підрив греблі, стало ухвалення за тиждень до теракту, а саме 30 травня 2023 р. урядом РФ постанови № 873 щодо порядку регулювання відносин у сферах безпеки небезпечних виробничих об'єктів та забезпечення безпеки гідротехнічних споруд на територіях ДНР, ЛНР, Запорізької та Херсонської областей, якою, зокрема, декларовано, що до 1 січня 2028 р. *технічне розслідування аварій на небезпечних виробничих об'єктах та аварій гідротехнічних споруд у результаті бойових дій, диверсійних та терористичних актів не повинно здійснюватися* [7]. Саме між 02:34 і 02:54 норвезька організація NORSAR зафіксувала сейсмічну активність у районі греблі [8]. У звичній для себе манері РФ уже наступного дня після руйнування греблі на надзвичайній сесії Ради Безпеки ООН звинуватила у цьому терористичному акті Україну [9].

Натомість, інакше на Каховську трагедію відгукнулись європейські інтеграційні об'єднання. Так, уже 15 червня 2023 р. Європарламент ухвалив Резолюцію «*Стале відновлення та інтеграція України до євроатлантичної спільноти*» (2023/2739 RSP) [10], у пункті 4 якої, зокрема, зазначено, що Європейський Парламент найрішучіше засуджує руйнування Росією Каховської дамби 6 червня 2023 року, що спричинило екологічну катастрофу та екоцид в Україні та є воєнним злочином; підтверджує, що всі відповідальні за такі воєнні злочини, включаючи руйнування дамби, мають бути притягнуті до відповідальності відповідно до міжнародного права.

Ще більш широкий контекст засудження дій РФ на території України спостерігаємо в Резолюції 2506 (2023) Парламентської асамблеї Ради Європи «*Політичні наслідки агресивної війни Російської Федерації проти України*», ухваленій 22 червня 2023 р. в Страсбурзі. Уже в перших пунктах Резолюції зазначається, що масштаби наслідків руйнування Каховської дамби ще не до кінця відомі. Дається оцінка підстав цього теракту з боку Росії – затримка українського контр-

наступу, що підтверджує варварство путінської військової машини й є воєнним злочином та екоцидом. [11].

Зазначимо також, що на 7-й міжміністерській конференції з питань навколишнього середовища та охорони здоров'я, яка відбувалась у Будапешті з 5 по 7 липня 2023 року, 28 країн приєдналися до заяви України щодо руйнівних наслідків підриву Каховської ГЕС [12].

У численних європейських і міжнародних документах, заявах українських і зарубіжних офіційних осіб звучать заклики до міжнародного кримінального судочинства розслідувати відповідний злочин і притягнути до відповідальності винних у його скоєнні.

Метою цієї статті є аналіз юридичних підстав притягнення до відповідальності за підриви греблі Каховської ГЕС та інституційної спроможності вітчизняного та міжнародного судочинства до притягнення до відповідальності всіх суб'єктів, причетних до цього злочину, з особливим акцентом на юрисдикційних можливостях Міжнародного кримінального суду.

До проблематики юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, що вчиняються в результаті військових дій, зверталися численні вітчизняні та зарубіжні правознавці: В. Андрейцев, Г. Анісімова, М. Ващишин, Н. Гавриш, А. Гетьман, Н. Гришанова, Р. Кірін, Н. Кобецька, П. Ковтун, Т. Короткий, П. Кулинич, М. Куцевич, М. Медведєва, А. Ріпенко, Є. Суєтнов, М. Шульга, Altares Guillermo, Daan van Uhm, Ian Anthony, Jiayi Zhou, Jojo Mehta, Laurent Neyret, Lisa M. Brady, Mireille Delmas-Marty, Rachel Killean, Steven Freeland та ін.

Деякі правознавці приділили спеціальну увагу окремим правовим аспектам відповідальності РФ за екологічні злочини в Україні, згадавши й випадок екологічного тероризму, пов'язаний з підривом греблі Каховської ГЕС. Це, зокрема, Г. В. Анісімова, В. В. Гальцова, О. В. Донець, І. В. Самощенко, О. О. Шинкарьов [13]; О. В. Бринзанська [14], О. В. Базов [15], Franck Petit [2], Thomas Obel Hancen [50].

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Підготовка цієї статті була пов'язана з правовим аналізом концептуальних засад притягнення до міжнародної та вітчизняної кримінальної відповідальності за екологічні злочини, вчинені під час військових дій міжнародного характеру. При цьому авторка зверталася до нормативних та доктринальних джерел як вітчизняного, так і зарубіжного походження, в яких досліджувались особливості такої відповідальності. Крім того, була проаналізована емпірична база судових рішень вітчизняних і міжнародних юрисдикційних органів, до сфери розгляду яких потрапляли справи щодо екологічних злочинів військового характеру.

Відповідно до обраного предмета дослідження використовувався належний методологічний інструментарій, а саме методи наукового пізнання: філософський (діалектичний), загальнонаукові (формально-логічний, системно-структурний,

аналізу й синтезу), а також спеціальні правознавчі (історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий).

Методологічним підґрунтям роботи є діалектичний метод, керуючись яким було проведено комплексне дослідження підстав виникнення юридичної відповідальності військових формувань РФ в Україні за злочини проти довкілля, а також виявлено передумови реалізації юрисдикційних можливостей вітчизняного та міжнародного судочинства в частині притягнення до відповідальності за відповідні злочини на території України.

Формально-логічний метод сприяв виокремленню юридично значущих ознак юридичної відповідальності, що впливають з оцінки об'єктивної та суб'єктивної сторін відповідного злочину, а також наявності інституційних спроможностей різного роду вітчизняних і міжнародних структур до розгляду і доведення до відповідальності актів спричинення шкоди довкіллю України в результаті військових дій агресора. Формально-логічний метод взято за основу при аналізі понятійно-категоріального апарату, формулюванні базових понять дослідження та його основних чинників. Зокрема, йдеться про поняття «екоцид», а також деяких супутніх понять у національному та міжнародному правовому лексиконі. За допомогою методів аналізу та синтезу проаналізовано наукові доктрини юридичних підстав притягнення до юридичної відповідальності за екологічні злочини, вчинені в результаті військових дій, а також здійснено аналіз юрисдикційних інстанцій, які теоретично могли би взяти до свого провадження відповідні злочинні діяння. Формально-юридичний (догматичний) метод допоміг розкрити зміст законодавчих актів України, інших держав, а також міжнародно-правових актів, що стосуються підстав, характеру, нормативно визначених спроможностей реалізувати юрисдикційні функції щодо екологічних правопорушень військ РФ в Україні, зокрема, щодо відповідальності за екологічні наслідки підриву греблі Каховської ГЕС. Застосування порівняльно-правового методу зумовлено необхідністю проведення порівняльного аналізу вітчизняного, зарубіжного законодавства та міжнародного досвіду в досліджуваній сфері з урахуванням існуючих гармонізаційних процесів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. Фактичні та юридичні підстави притягнення до юридичної відповідальності за підрив Каховської ГЕС

У результаті підриву греблі Каховської ГЕС було вивільнено 18 млн кубометрів води, що спричинило затоплення 600 кв. км території Херсонської, Запорізької та Дніпропетровської областей України з унікальними екосистемами, включно з територіями й об'єктами природно-заповідного фонду. Відбулося масштабне забруднення води в Дніпрі [16]. Значно підвищився рівень ґрунтових вод у всьому південному регіоні України, що може згубно вплинути на рослинний світ. Загинули і продовжують масово гинути живі організми сотень видів, з яких 71

вид тварин та 32 рослини є ендемічними і включені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи та Червоної книги України, зокрема там розташовувалися величезні устричні поселення і багато видів фауни [17].

Підрив греблі Каховської ГЕС спричинив і продовжує спричиняти відчутні наслідки для всієї екосистеми Чорного моря, адже туди понеслася річкова вода із затоплених територій з великою кількістю паливно-мастильних матеріалів, сотнями тисяч тонн ґрунту, тисячами мертвих тварин і птахів, будинками та іншими об'єктами інфраструктури, відходами зі зруйнованих каналізаційних систем та вигрібних ям, залишками міңдобрив та інших хімікатів, міни та інші боеприпаси, цвинтарі та скотомогильники. Солоність Чорного моря знизилась, риба відійшла подалі від узбережжя, без кормової бази залишилися морські птахи. Експерти відзначають міжнародний характер наслідків підриву Каховської ГЕС, які стануть відчутними для інших країн Чорноморського регіону: Румунії, Болгарії, Туреччини та самої держави-агресорки [18].

За підрахунками Міжнародної групи експертів, орієнтовна сума вже завданих збитків довіклію через підрив дамби Каховської ГЕС становить понад 146 млрд гривень [19]. А загальна шкода екосистемам України, за оцінками фахівців, перевищить прямі збитки для інфраструктури і носитиме довготривалий характер [20].

Відповідним актом тероризму було грубо порушено низку міжнародних договорів екологічного спрямування. Серед них:

– *Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття* [21] (укладена 5 червня 1992 р., ратифікована Україною 29 листопада 1994 р., набула чинності для України 07 лютого 1995 р.; ратифікована РФ у 1995 р., набула чинності для Росії 4 липня 1995 р.) та *Картахенський протокол про біобезпеку* до цієї Конвенції (укладено 29 січня 2000 р., Україна приєдналась 12 вересня 2002 р.; Росія не є стороною протоколу);

– *Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів* [22] (укладена в Рамсарі 2 лютого 1971 р., набула чинності 12 грудня 1975 р., і Україна, і Росія є сторонами Конвенції на засадах правонаступництва після СРСР Україна – з 1996 р., Росія – з 1994 р. [23]);

– *Конвенція Еспоо про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті* [24] (укладено 25 лютого 1991 р., ратифіковано Україною 19 березня 1999 р.; Росією не ратифіковано);

– *Рамкова конвенція ООН про зміну клімату* [25] (ухвалено 9 травня 1992 р., ратифіковано Україною 29 жовтня 1996 р.; Росією 28 грудня 1994 р.), *Київський протокол* до неї (ухвалено 11 грудня 1997 р., ратифіковано Україною 4 лютого 2004 р.; Росією – 18 листопада 2004 р.) та *Паризька кліматична угода* (укладено 12 грудня 2015 р., ратифіковано Україною 14 липня 2016 р.; Росією – 07 жовтня 2019 р.);

– *Конвенція ООН з морського права* [26] (*Частина XII «Захист та збереження морського середовища»*) (ухвалено в Монтего Бей 10 грудня 1982 р., набула

чинності 16 листопада 1994 р., Україна ратифікувала Конвенцію 3 червня 1999 р., РФ – 12 березня 1997 р.);

– *Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер* [27] (укладено 17 березня 1992; Україна приєдналась 1 липня 1999 р.; Росія 2 листопада 1993 р.);

– *Конвенція про захист Чорного моря від забруднення* [28] (укладено в Бухаресті 21 квітня 1992 р., ратифіковано Україною 14 квітня 1994 р., Росією – 15 січня 1994 р. [29]) та *Протоколу про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря* до неї (від 14 червня 2000 р.);

– *Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин* [30] (укладено в Бонні 23 червня 1979 р., Україна приєдналась 19 березня 1999 р., станом на 1 березня 2022 р. Росія не була стороною Конвенції [31]), та угоди до неї: *Угода про збереження мігруючих афро-євразійських водно-болотних птахів* (AEWA) (від 01.11.1999). та *Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглих акваторій Атлантичного океану* (ACCOMBAS) (від 01.06.2001);

– *Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі* [32] (укладено в Берні 19 вересня 1979 р., набула чинності 1 червня 1982 р., ратифіковано Україною 29 жовтня 1996 р. із застереженнями; Росія не підписала Конвенцію, та має статус спостерігача на засіданнях її виконавчого комітету).

Зазначимо, що керівні органи практично всіх екологічних конвенцій, норми яких грубо порушуються впродовж усієї збройної агресії Росії проти України, належним чином не реагували на відповідні злочинні дії. «Практично», бо є один виняток. Йдеться про *Рамсарську конвенцію про водно-болотні угіддя міжнародного значення*, на 14-й конференції Сторін якої 12 листопада 2022 р. було прийнято Резолюцію 18.24 «Відповідь Рамсарської конвенції на надзвичайну ситуацію в екологічній сфері України, пов'язану з руйнуванням Рамсарських водно-болотних угідь міжнародного значення внаслідок російської агресії». Визнано руйнівний вплив агресії РФ на екологічну ситуацію в Україні, включаючи порушення екологічного статусу 16 Рамсарських угідь та потенційну шкоду ще для 15 [33]. Зрозуміло, що після підриву греблі Каховської ГЕС число таких угідь суттєво збільшилося. За відповідну резолюцію проголосувало 50 делегацій держав при 7 «проти». Цей документ можна визнати безпрецедентним для секторальних міжнародних договорів, оскільки в ньому, крім екологічних, присутні й геополітичні аспекти, зокрема, названо країну-агресорку, яка є винуватицею відповідної шкоди Рамсарським угіддям.

Як же слід кваліфікувати дії агресорів, учинені 6 червня 2023 р. за національним законодавством України та за нормами міжнародного права?

2.2. *Можливості національного судочинства щодо розгляду справи про екологічні наслідки підриву Каховської ГЕС*

Екологічна ситуація внаслідок знищення російськими окупантами Каховської ГЕС повністю вписується в концепцію злочину «екоцид». Україна є однією з небагатьох країн світу, де екоцид криміналізований, так само, як і в Росії та ще приблизно в десяти країнах світу. Згідно зі ст. 441 Кримінального кодексу України, вміщеної до Розділу XX Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, під екоцидом розуміють масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також учинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Незважаючи на те, що дане діяння в Україні криміналізоване з 2001 р., до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну жодна справа, навіть із тих небагатьох, по яких порушувалися провадження за цією статтею, не була доведена до суду. Причин тут чимало. Це, насамперед, неналежно опрацьована конструкція самої статті ККУ, яка є недостатньо конкретною; деякі з вжитих у ній термінів не мають правового визначення, зокрема поняття та ознаки «екологічної катастрофи». По-друге, це складність доведення причинного зв'язку між шкідливими наслідками, що настали, та діями конкретних осіб, оскільки цей зв'язок є не лінійним, а двостадійним [34]. При цьому до відповідальності за цією статтею можна притягнути лише фізичних осіб, безпосередньо причетних до вчинення злочинних дій, що також ускладнює процес доказування, оскільки зазвичай в екологічних наслідках, що межують з екологічною катастрофою, винні не одиничні суб'єкти, а значні за кількістю та категоріями особи, як ті, що безпосередньо причетні до злочинних діянь, так і ті, хто віддавав злочинні накази. Крім того, склад злочину «екоцид» часто важко формально відмежувати від інших злочинних діянь, які передбачені статтями розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» Особливої частини КК України: забруднення або псування земель (ст. 239), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹), порушення правил охорони або використання надр (ст. 240) забруднення атмосферного повітря (ст. 241), порушення правил охорони вод (ст. 242), забруднення моря (ст. 243), незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252) та деякі інші. Факти таких правопорушень довести значно простіше, ніж екоцид, тому справи, що порушувались за ст. 441 ККУ, згодом або закривались, або перекваліфіковувались за відповідними статтями Розділу VIII ККУ.

Така ситуація певною мірою створила підґрунтя для виключення норми щодо кримінальної відповідальності за екоцид з проєкта нового Кримінального кодексу України, що нині розробляється [35]. Таку позицію підтримати не можна, в тому числі з огляду на теперішню ситуацію, пов'язану з широкомасштабною довготривалою шкодою довкіллю, що вже вчинена й продовжує заподіюватись Україні

з боку РФ. Злочин екоциду має бути збережений у тексті КК України. Натомість слід звернути увагу на необхідність формулювання термінологічно більш чіткого визначення відповідного складу злочину, його відмежування від інших кримінальних правопорушень, передбачених статтями Розділу VIII КК України. На користь такої постановки питання можна також навести зміну ситуації застосування ст. 441 КК України, починаючи з 2022 р., коли масштаби шкоди, що стала заподіюватися військовими діями РФ в Україні, досягли величезних обсягів. Кримінальні справи за статтею про екоцид у цей період почали порушуватись і активно розглядатись. Так, у Повідомленні Укрінфо за 6 листопада 2022 р. йшлося про те, що органи прокуратури України здійснюють процесуальне керівництво у 10 кримінальних провадженнях за фактом вчинення збройними формуваннями РФ екоциду (ст. 441 КК України). Ідеться, зокрема, про пошкодження внаслідок ракетних ударів ядерної установки «Джерело нейтронів» та атомних електростанцій; факт масової загибелі птахів на Чорнобаївській птахофабриці, що призвело до екологічної катастрофи; цілеспрямовані атаки на нафтобази та деякі інші [36]. А ще через півроку за заявою радника Генпрокуратури України Максима Попова, зробленою під час дискусії «Екоцид в Україні: що маємо робити зараз?», станом на 22 червня 2023 р. було порушено 190 кримінальних справ про екологічні злочини РФ в Україні, з них за ст. 441 «Екоцид» – уже 14 справ [37]. Однак перша завершена розслідуванням справа про екоцид була передана до суду лише наприкінці квітня 2023 р., причому вона не була пов'язана з наслідками збройної агресії РФ в Україні [38].

Крім кваліфікації екологічних злочинів воєнного характеру за ст. 441 КК України, національне кримінальне законодавство надає можливість кримінального переслідування за такі злочини за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». За цією статтею криміналізовано діяння, що полягають у застосуванні засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, а також інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу на вчинення таких дій. Починаючи з 2014 р. за цією статтею в Україні порушено більше 200 проваджень, і вже винесено кілька вироків. При цьому, як зазначалося в повідомленні Офіса Генерального прокурора, станом на листопад 2022 р. збирання доказів щодо заподіяння шкоди довікліло здійснювалося у 36 кримінальних провадженнях за фактом порушення законів та звичаїв війни [36]. І вже є перші вирoki. Зокрема, за повідомленням Спеціальної екологічної прокуратури, вперше вдалося притягнути до відповідальності генерала і підполковника Збройних сил Росії, причетних до підризу Північно-Кримського каналу. Вони були засуджені до 12 років позбавлення волі за ст. 438 КК України [39]. Дана стаття та доцільність її застосування до кримінальних правопорушень у контексті екологічних злочинів, які порушують закони та звичаї війни, потребує детального аналізу, а також її порівняльної характеристики зі ст. 441 «Екоцид»

КК України. Зважаючи на наявність в законодавстві України можливості притягнення до кримінальної відповідальності за екоцид, сфера застосування якої поширюється й на військові злочини, вважаю за доцільне порушувати провадження за ст. 438 у випадках, коли кримінальні правопорушення проти законів і звичаїв війни носять комплексний характер і охоплюють, крім екологічної складової, інші види наслідків. Мабуть, підрив Каховської ГЕС створює саме такі передумови. Ще однією підставою для застосування ст. 438 КК України до військових злочинів проти довкілля України вважаю пряму вказівку у тексті цієї статті на спеціального суб'єкта, що може нести відповідальність за такі злочини. Ним визначено не лише безпосередніх виконавців, а й осіб, що віддавали накази на вчинення відповідних злочинних дій. Водночас обмеження диспозиції відповідної статті порушеннями законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (виділено мною – Н. М.), одразу відсікає важливу частину відповідних правопорушень, а саме – порушень *звичаїв* війни, які, як відомо, не підлягають ратифікації [40].

2.3. Можливості міжнародного судочинства щодо притягнення до відповідальності винних у підриві греблі Каховської ГЕС

За висловом Максима Попова, спеціального радника з питань екологічних злочинів Генерального прокурора України, 99% всіх кримінальних справ, пов'язаних з війною, будуть розглядатися в Україні [2]. Ця цифра, з якою важко погодитись, звісно, не є офіційною й ні в якому разі не означає ігнорування можливостей міжнародних юрисдикційних установ у долученні до розгляду відповідних справ. Загалом розподіл юрисдикційних повноважень між національним і міжнародним судочинством має відбуватися насамперед виходячи з масштабу справ, які підлягають розгляду. Якщо ідеться про порівняно незначні діяння конкретних фізичних чи юридичних осіб, чиї особистості ідентифіковані та задокументовані (в ідеалі вони знаходяться на території України під наглядом спеціально вповноважених органів), то притягнення до відповідальності має відбуватися за національним законодавством України. Водночас певні дуже серйозні злочини, які найчастіше передбачають відповідальність держави, її органів чи конкретних представників вищого керівництва за рішення щодо їх здійснення, підготовки, а також віддання наказів на виконання, можуть і повинні бути передані міжнародній юрисдикції, яка одна матиме достатні повноваження та неупередженість для їхнього розгляду та ухвалення судового рішення. Саме таким видається підрив дамби Каховської ГЕС.

Звісно, не можна недооцінювати складності всього процесу міжнародного судочинства, що полягає насамперед в оптимальному виборі судової інстанції, найбільш придатної для прийняття до розгляду відповідних справ. Важливо в цьому контексті дотримуватися процедури подання справи до розгляду, адапто-

ваної саме в обраній міжнародній судовій інстанції, зокрема, форми представлення і доведення доказів у справі, та ін.

Крім того, варто зазначити, що притягнення винних до міжнародного кримінального судочинства може поєднуватися з іншими засобами впливу: дипломатичними, економічними, політичними та ін.

Українські правознавці, представники спеціально вповноважених державних органів, залучені іноземні експерти, громадськість із перших днів повномасштабного вторгнення РФ в Україну працюють над збором, фіксацією, верифікацією, оцінюванням і зберіганням доказів злочинних дій військ агресора на території України. Так, над розслідуванням Каховського теракту працюють понад 150 прокурорів і понад 250 регіональних і загальнонаціональних слідчих. Уже 11 червня Херсонську область відвідали представники Міжнародного кримінального суду, хоча на територію Каховської дамби, що тимчасово знаходиться під контролем РФ, їм доступу не дали [2].

Слід зазначити, що розгляд екологічних злочинів військового походження підпадає під юрисдикцію різного роду міжнародних судових інстанцій, як тих, що розглядають справи і виносять рішення щодо держав як суб'єктів міжнародного права, так і тих, що мають на меті притягнення до відповідальності фізичних чи юридичних осіб.

При дослідженні перспектив звернення держави Україна проти держави РФ до *Міжнародного суду ООН* у справі про екоцид, наприклад, висувається пропозиція щодо долучення екологічної складової до справи Україна проти РФ «Щодо звинувачень у вчиненні геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», що наразі перебуває в провадженні МС ООН [41]. Вважаємо, однак, що перспективи такого підходу не є обнадійливими, оскільки в існуючому міжнародно-правовому полі негативний вплив на докільля не охоплюється поняттям геноциду й екологічна частина спору може бути виключена ще на так званій «юрисдикційній стадії» провадження, тобто до початку розгляду справи по суті [42].

Ще одна можливість розгляду екологічних спорів держави Україна проти держави РФ є юрисдикція *Міжнародного трибуналу з морського права* [43], створеного відповідно до Додатка VII Конвенції ООН з морського права. Вважаю таку пропозиція не позбавленою сенсу в частині звернення до цієї інстанції щодо порушення в результаті підриву греблі Каховської ГЕС статей 192, 194, 195, 196, 198 Частини XII «Захист і збереження морського середовища» Конвенції ООН з морського права.

Не варто відкидати і роль *Спеціального міжнародного кримінального трибуналу ad hoc*, якщо такий буде створений, на чому наполягає Україна, підтримувана багатьма іншими державами, міжнародними й європейськими організаціями. Однак у будь-якому випадку цей орган не буде здатен розглядати міжнародні злочини всіх категорій. За позицією більшості експертів і Парламентської асамб-

леї Ради Європи [44], яку варто підтримати, цей трибунал муситиме зосередитися на злочині агресії, притягнувши до відповідальності насамперед вище військово-політичне і військове керівництво держави-агресорки. Ні за яких умов, виходячи з фінансових, правових, технічних та інших причин ця спеціальна юрисдикційна інстанція не дублюватиме в своєму провадженні Міжнародний кримінальний суд (МКС) по справах, які розслідуються чи будуть розслідуватись цим судом.

Стосовно міжнародної кримінальної відповідальності фізичних та юридичних осіб слід насамперед розглядати юрисдикцію МКС.

У національних та міжнародних документах, заявах офіційних осіб, експертних оцінках наслідки підризу Каховської греблі однозначно називають екоцидом. Міжнародне право допоки не оперує поняттям «екоцид», не містить його легального визначення та не передбачає кримінальної відповідальності суб'єктів міжнародного права за цей злочин, хоча в доктрині давно це питання обговорюється й опрацьовано ключові ознаки відповідного злочину [45, 46, 34] та ін. Крім того, міжнародною багатосторонньою групою експертів під егідою міжнародної організації «Stop Ecocide International» [47] вже розроблено і в червні 2021 р. офіційно представлено проєкт відповідних доповнень Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо визнання екоциду п'ятим міжнародним злочиним, поряд з геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами, злочиним агресії [48]. Але поки позитивне рішення щодо цього питання ще не прийняте, екологічна катастрофа, спричинена підризом Росією греблі Каховської ГЕС, уже й сьогодні дає підстави для притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності, використовуючи юрисдикцію МКС.

Така відповідальність передбачена низкою норм права збройних конфліктів та міжнародного гуманітарного права.

Актом спеціального регулювання відповідних відносин, зокрема, є *Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD)*, що набула чинності 5 жовтня 1978 р., і стороною якої є як РФ, так і Україна на основі правонаступництва після СРСР, тобто з 25 травня 1978 р. Шкода довікллю внаслідок військових дій Конвенцією кваліфікується як загроза міжнародній безпеці. Відповідно до ст. 1(1) цієї Конвенції кожна держава-учасниця бере на себе зобов'язання не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, що має широкомасштабні, довгострокові або серйозні наслідки як способи руйнування, нанесення шкоди або заподіяння збитків будь-якій іншій державі-учасниці. При цьому термін «засоби впливу на природне середовище» охоплює будь-які засоби зміни шляхом навмисного управління природними процесами – динаміки, складу або структури Землі, включно з її біотою, літосферою, гідросферою та атмосферою або космічним простором (статті II). Передбачено, що держави-учасниці мають консультиватися і співробітничати одна

з одною у зв'язку з виконанням вимог Конвенції. У випадку необхідності скликається Консультативний комітет експертів. Держава-учасниця може звернутись і безпосередньо до Ради Безпеки ООН. На жаль, ми не вбачаємо перспектив у такому зверненні, так само як і перспектив у реалізації норм статті V (3,4) Конвенції, що передбачають участь Ради Безпеки ООН в оцінці доказів порушення певною Стороною відповідних заборон, оскільки держава-порушниця є постійним членом Ради Безпеки з правом вето, яким впродовж цієї війни вона неодноразово зловживала.

Статтю 55 *Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р.* також підкреслено, що під час воєнних дій слід проявляти турботу про захист природного середовища від обширної, довгострокової та серйозної шкоди. А в частині 3 ст. 35 того самого Протоколу міститься пряма заборона застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті заподіяти, або, як можна очікувати, заподіюють обширну, довготривалу та серйозну шкоду природному середовищу і тим самим спричиняють збитки здоров'ю чи виживанню населення [49]. Зазначимо також, що положення стосовно аналізованого злочину конкретизоване ст. 56(1) цього ж Протоколу: установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктом нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є військовими об'єктами, якщо такий напад може спричинити вивільнення небезпечних сил та подальші тяжкі втрати серед цивільного населення. Таким чином, греблі не можуть бути законною ціллю нападу, попри те, що Росія перетворила греблю на військову базу.

Як зазначає Thomas Obel Hansen, «ще не знаючи всіх деталей щодо довгострокових наслідків руйнування Каховської дамби, видається, що це саме та ситуація, яка може відповідати всім трьом кумулятивним вимогам. Пошкодження, що сталося, вже зараз, безперечно, є широкомасштабним, під яким зазвичай розуміють вплив на територію площею щонайменше кілька сотень квадратних кілометрів. Наскільки відомо на цей момент, вона також є очевидно серйозною. Довгостроковий вплив на навколишнє середовище, звичайно, ще не можна повністю оцінити, але він майже напевно відчуватиметься протягом багатьох поколінь» [50]. Водночас, висловлюючись щодо перспектив успішності розслідування підриву Каховської дамби в міжнародних інстанціях, Thomas Obel Hansen з посиланням на дослідження Marko Milanovich [51], висловлює сумніви, пов'язані з нечіткістю тлумачення терміну «напад» у частині Сторони, відносно якої дамба повинна визнаватися «власною», оскільки в розумінні ст. 8.2 b (iv) та інших статей Римського статуту щодо воєнних злочинів, підрив власної дамби не може визнаватися воєнним злочином.

З такою аргументацією категорично не можна погодитись, оскільки окупація не породжує відносин власності, окупаційній владі заборонено знищувати або захоплювати власність окупованої держави [52], це є воєнним злочином згідно зі ст. 8 b (xiii) Римського статуту [53]; по-друге, відповідно до ст. 49 *Додаткового*

протоколу I до Женевської конвенції, термін «напад» означає акт насильства проти супротивника, чи-то в атаці, чи-то в обороні. Положення цього Протоколу щодо нападів застосовуються до всіх нападів на будь-якій території, включно з національною територією, що належить стороні конфлікту, але знаходиться під контролем протилежної сторони [49].

Серед міжнародно-правових норм, що порушені підривом Каховської ГЕС, можна назвати також ст. 53 *Конвенції про захист цивільного населення під час війни*: будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій, забороняється, *за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій* (виділено мною – Н. М.) [54]. Цей виняток вважаю неконкретним і таким, що потребує додаткового опрацювання. Зокрема, в нашому випадку розширене тлумачення даної норми теоретично могло би бути використане Росією як аргумент щодо необхідності підриву Каховської ГЕС для затримки українського контрнаступу. Однак тут слід насамперед пам'ятати, що оцінка необхідності воєнних операцій має проводитися лише в контексті здійснення гуманітарних місій, а не ведення воєнних дій як таких.

Заборона злочинних посягань на довкілля в контексті воєнних злочинів визначена і в *Римському статуті Міжнародного кримінального суду*. Так, ст. 8.2b (iv) *Статуту МКС* передбачає міжнародну кримінальну відповідальність за такі порушення законів і звичаїв війни, що застосовуються у міжнародних збройних конфліктах, як навмисне здійснення нападу, коли відомо, що такий напад став причиною випадкових втрат життя або поранення цивільних осіб, або пошкодження цивільних об'єктів, або *значної довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу, яке було б явно надмірним по відношенню до конкретної і очікуваної прямої загальної військової переваги* (виділено мною – Н. М.) [55].

Що, однак, означає ця «надмірність» і про чию «конкретну й очікувану військову перевагу» ідеться у відповідній статті. Адже ці явно оціночні поняття безумовне мусять бути проаналізовані й взяті до уваги судом у процесі розгляду справи. У науці міжнародного кримінального права це положення отримало назву принципу пропорційності, який активно обговорюється в зарубіжних наукових колах. Цей принцип називають настільки ж важливим, наскільки й крихким. Перевірка пропорційності є оригінальною технікою судового контролю. Всі дослідники при цьому сходяться на тому, що аргументація рішення, яке приймається має базуватися на тому, що дія не повинна завдавати більшої шкоди, ніж та, яку спричиняє ситуація, яку вона покликана виправити. Іншими словами, вона повинна приносити більше користі, ніж шкоди, беручи до уваги й будь-яку побічну шкоду [56]. Повинна бути пропорція, «розумне співвідношення» між цілями та засобами, що використовуються для їх досягнення. Сформульований таким чином, цей принцип за своєю суттю ґрунтується на моральній інтуїції. Щоб бути

допустимим, порушення має бути виправданим переслідуванням *легітимної мети* і пропорційним цьому виправданню [57].

Варто в цьому контексті зазначити, що крім того, що мету підриву Каховської греблі ні за яких умов не можна назвати легітимною, тут знов таки слід повернутися до аргументації того, що напад було здійснено не на власну, а на окуповану гідротехнічну споруду.

Звісно, всі вищенаведені аргументи є лише позначенням деяких можливих запитань і проблемних ситуацій, що можуть виникнути в процесі подання відповідної справи на розгляд Міжнародного кримінального суду. При цьому зазначаємо, що *Політичний документ МКС щодо відбору та пріоритизації кейсів* від 15.09.2016 [58] орієнтує Офіс Прокурора на розслідування такого типу справ (п. 7). Однак до цього часу жодне зі звернень держав до Суду щодо екологічних злочинів [59] не було взяте до провадження. Екоцид, вчинений підривом Каховської ГЕС, є унікальним шансом для Міжнародного кримінального суду для доведення його спроможності розслідувати екологічні злочини. Це може стати першим успішним досвідом МКС такого роду.

ВИСНОВКИ

1. Підрив РФ дамби Каховської ГЕС, що призвів до довготривалих, широкомасштабних та серйозних наслідків для навколишнього середовища не лише України, а й усіх держав чорноморського регіону, має всі ознаки злочину екоцид. Це наразі вже офіційно засвідчено не лише Україною, а й низкою інших держав, а також Радою Європи та Євросоюзом.

2. У притягненні до відповідальності за відповідний акт екологічного тероризму РФ слід використати всі наявні можливості національного та міжнародного судочинства.

3. Фізичних осіб, безпосередньо винних у здійсненні цього злочину, можна вже сьогодні притягнути до кримінальної відповідальності за національним законодавством України (статті 441, 438 КК України).

4. Паралельно Україні з широким залученням зарубіжних експертів слід вести роботу щодо збирання, фіксації, документування, верифікації та оцінки доказів здійсненого екоциду як міжнародного воєнного злочину для передачі їх до Міжнародного кримінального суду, керуючись ст. 8.2b (iv) Римського статуту МКС.

5. Для МКС прийняття до свого провадження, а також успішне розслідування злочину екоциду є безпрецедентним юридичним і політичним шансом доведення можливості переслідування Судом екологічних злочинів, що вчиняються в ході воєнних дій міжнародного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Катастрофа планетарного масштабу: якими будуть екологічні наслідки теракту на Каховській ГЕС. УНІАН, 11.06.2023. URL: <https://www.unian.ua/ecology/katastrofa>

- planetarnogo-masshtabu-yakimi-budut-ekologichni-naslidki-teraktu-na-kahovskiy-ges-12289350.html (дата звернення: 15.08.2023).
- [2] Franck Petit. Kakhovka dam: Ukraine pioneers prosecution for ecocide. URL: <https://www.justiceinfo.net/en/119148-kakhovka-dam-ukraine-pioneers-prosecution-ecocide.html> (дата звернення: 03.08.2023).
- [3] Ukraine dam: What we know about Nova Kakhovka incident : Russia-Ukraine war : BBC news, 8 June. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65818705> (дата звернення: 16.07.2023).
- [4] Ukraine, Russia trade blame for destruction of Nova Kakhovka dam. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/6/6/ukraine-says-russian-forces-blew-up-nova-kakhovka-dam-in-kherson> (дата звернення: 16.07.2023).
- [5] Ukraine updates: Kyiv accuses Russia of blowing Kakhova dam. DW. Made for minds. URL: <https://www.dw.com/en/ukraine-updates-kyiv-accuses-russia-of-blowing-kakhova-dam/a-65833125> (дата звернення: 16.07.2023).
- [6] Президент Володимир Зеленський заявив, що російські загарбники замінували Каховську ГЕС і готують теракт, та закликав направити на гідроелектростанцію міжнародну спостережну місію, Укрінформ, 22.10.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3597629-zelenskij-rosiani-zaminuvali-kahovsku-ges-potribna-miznarodna-sposterezna-misia.html> (дата звернення: 16.07.2023).
- [7] Об особенностях применения на территориях Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики, Запорожской области и Херсонской области положений законодательства Российской Федерации в сферах промышленной безопасности опасных производственных объектов и обеспечения безопасности гидротехнических сооружений : постановление Правительства РФ от 30.05.2023 № 873. URL: <https://base.garant.ru/406965902/#:~:text=> (дата звернення: 16.07.2023).
- [8] Seismic signals recorded from an explosion at the Kakhovka Dam in Ukraine June 6th, 2023 – NORSAR: URL: <https://www.norsar.no/in-focus/seismic-signals-recorded-from-an-explosion-at-the-kakhovka-dam-in-ukraine> (дата звернення: 18.07.2023).
- [9] Ukraine and Russia accuse each other of terrorism at UN over Kakhovka dam destruction. The Guardian, 7 June. URL: <https://www.theguardian.com/world/video/2023/jun/07/ukraine-and-russia-accuse-each-other-of-terrorism-at-un-over-kakhovka-dam-destruction-video> (дата звернення: 16.08.2023).
- [10] Résolution du Parlement européen sur la reconstruction durable et l'intégration de l'Ukraine dans la communauté euro-atlantique (2023/2739(RSP). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2023-0277_FR.html (дата звернення: 16.08.2023).
- [11] Les conséquences politiques de la guerre d'agression de la Fédération de Russie contre l'Ukraine. Conseil de l'Europe. Assemblée parlementaire. Resolution 2506 (2023). Version provisoire. URL: <https://pace.coe.int/fr/files/32994/html> (дата звернення: 16.07.2023).
- [12] Joint Statement of Support for Ukraine at the 7th Ministerial Conference on Environment and Health. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/news/ukraine-solidarity-meeting-joint-statement-2022-06-12_fr (дата звернення: 16.07.2023).
- [13] Anisimova H., Haltsova V., Donets O., Samoshchenko I., & Shynkarov O. An Environmental and Legal Component of Criminal Offenses in Conditions of the Russian-Ukrainian International Military Conflict. *European Energy and Environmental Law Review*. 2023. N 47. P. 56–57.

- [14] Бринзанська О. В. Заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів і звичаїв війни за міжнародним гуманітарним правом. *Часопис Київського університету права*. 2022. №2–4. С. 134–138.
- [15] Базов О. В. Правові і інституційні засади захисту довкілля в діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №2. С. 88–107.
- [16] Після вибуху на Каховській ГЕС у Дніпро тече машинне мастило: вже 150 тонн. *Українська правда*. 2023. 6 черв. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2023/06/6/7405543/> (дата звернення: 16.07.2023).
- [17] Катастрофа планетарного масштабу: якими будуть екологічні наслідки теракту на Каховській ГЕС. *УНІАН*. 2023. 11 черв. URL: <https://www.unian.ua/ecology/katastrofa-planetarnogo-masshtabu-yakimi-budut-ekologichni-naslidki-teraktu-na-kahovski-ges-12289350.html> (дата звернення: 16.07.2023).
- [18] Еколог попередив про жахливе забруднення Чорного моря через підлив Каховської дамби. *УНІАН*. 2023. 07 черв. URL: <https://www.unian.ua/ecology/chorne-more-novini-sogodni-ekolog-poperediv-pro-zhahlive-zabrudnennya-cherez-pidriv-kahovskoj-ges-12285582.html> (дата звернення: 16.07.2023).
- [19] Озвучено суму збитків довкіллю через підлив Каховської ГЕС: цифра вражає, УНІАН, 30.06.2023. URL: https://www.unian.net/ecology/ozvucheno-sumu-zbitkiv-dovkilliyu-cherez-pidriv-kahovskoj-ges-cifra-vrazhaye-12312369.html?utm_source=viber&utm_medium=viber&utm_campaign=viber_site (дата звернення: 16.07.2023).
- [20] Попова О. Згуртованість проти екологічної шкоди для «цивілізаційного» дому. *Дзеркало тижня*. 2023. 12 берез. URL: <https://zn.ua/ukr/reforms/ne-dopustiti-ekolohichnoho-vidstupi.html> (дата звернення: 18.08.2023).
- [21] Конвенція про охорону біологічного різноманіття. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 15.08.2023).
- [22] Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (дата звернення: 15.08.2023).
- [23] Ministerial Decree № 1050 regulating the fulfilment of the obligations of Russia originating from the Convention on Wetlands of International Importance (the Ramsar Convention 2 February 1971). URL: <https://leap.unep.org/countries/ru/national-legislation/ministerial-decree-no-1050-regulating-fulfilment-obligations> (дата звернення: 15.08.2023).
- [24] Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text (дата звернення: 15.08.2023).
- [25] Рамкова конвенція ООН про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 15.08.2023).
- [26] Convention des Nations Unies sur le droit de la mer Montego Bay, 10 décembre 1988 <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXI/XXI-6.fr.pdf> (дата звернення: 15.08.2023).
- [27] Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92K05U> (дата звернення: 15.08.2023).
- [28] Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text (дата звернення: 15.08.2023).

- [29] The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution. Permanent Secretariat (blacksea-commission.org). URL: <http://www.blackseacommission.org/Official%20Documents/The%20Convention/Overview/>. (дата звернення: 15.08.2023).
- [30] Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text (дата звернення: 15.08.2023).
- [31] Convention sur la conservation des espèces migratrices appartenant à la faune sauvage. URL: <https://www.cms.int/fr/parties-range-states> (дата звернення: 15.08.2023).
- [32] Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19.09.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text (дата звернення: 15.08.2023).
- [33] Résumé de la quatorzième réunion de la Conférence des Parties contractantes à la Convention de Ramsar sur les zones humides. *Bulletin des Négociations de la Terre*. 2022. Vol. 17 No. 54. P. 5–13. URL: <https://enb.iisd.org/sites/default/files/2022-12/enb1754f.pdf> (дата звернення: 15.08.2023).
- [34] Малишева Н. Р. Міжнародні екологічні злочини РФ на території України та перспективи притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 233–238.
- [35] Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 22.05.2023). Книга 11 «Злочини проти міжнародного правопорядку» наразі включає 5 розділів: 11.1. Злочин геноциду; 11.2. Злочини проти людяності; 11.3. Злочин агресії; 11.4. Воєнні злочини; 11.5. Злочини проти миру та безпеки людства. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 15.08.2023).
- [36] Прокуратура розслідує 10 кримінальних справ про екоцид унаслідок агресії російської федерації. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3608979-prokuratura-rozslidue-10-kriminalnih-sprav-pro-ekocid-unaslidok-rosijskoi-agresii.html> (дата звернення: 15.08.2023).
- [37] <https://suspilne.media/513071-rosia-vcinila-v-ukraini-190-kriminalnih-zlociniv-proti-dovkilla-14-z-nih-kvalifikovani-ak-ekocid-ofis-genprokurora/>
- [38] Гришанова Н. Уперше в Україні двох службовців підприємства судитимуть за екоцид. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/219188_upershe-v-ukran-dvokh-sluzhbovtsv-rpdmstva-suditimut-za-ekotsid (дата звернення: 15.08.2023).
- [39] Белоусова К. Екопрокуратура передала до суду понад тисячу кримінальних справ за 2023 р. *Екополітика*. 2023. 29 черв. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekoprokuratura-peredala-do-sudu-ponad-tisyachu-kriminalnih-sprav-za-2023-rik/> (дата звернення: 15.08.2023).
- [40] ICRC. Rules. Chapter 14. The Natural Environment. Rules 43, 44, 45. Customary IHL., Causing Serious Damage to the Natural Environment. International Humanitarian Law Databases. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1> (дата звернення: 15.08.2023).
- [41] Чи притягне Міжнародний суд ООН російську федерацію до міжнародно-правової відповідальності за екологічні злочини в Україні? URL: <https://law.chnu.edu.ua/vidpovidalnisti-rosii-za-ekolohichni-zlochynu-v-ukraini/>.
- [42] Малишева Н. Р. Під яку юрисдикцію підпадають екологічні злочини, вчинені в результаті збройної агресії РФ проти України? *Актуальні проблеми земельного, аграрного та екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз* : матеріали круглого

- столу, присвяч. 100-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. Вовка Ю. О. Харків : Право, 2023. С. 102–106.
- [43] Tribunal International du droit de la mer. URL: <https://www.itlos.org/fr/main/ressources/> (дата звернення: 15.08.2023).
- [44] Les conséquences politiques de la guerre d'agression de la Fédération de Russie contre l'Ukraine.: Conseil de l'Europe. Assemblée parlementaire. Resolution 2506 (2023), clause 18.4. Version provisoire. URL: <https://pace.coe.int/fr/files/32994/html> (дата звернення: 15.08.2023).
- [45] Guillermo A. Nace un delito contra el planeta: el ecocidio. *El País*. 2021. URL: <https://elpais.com/clima-y-medio-ambiente/2021-06-22/nace-un-nuevo-delito-contra-el-planeta-el-ecocidio.html> (дата звернення: 15.08.2023).
- [46] Neyret L. Réveiller l'écocide. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*. 2022. N°4. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5Tw4gjrQLoM> (дата звернення: 15.08.2023).
- [47] Stop Ecocide International. URL: <https://www.stopecocide.earth> (дата звернення: 15.08.2023).
- [48] Définition légale de l'écocide complétée, 2021. URL: <https://www.stop-ecocide.fr/definition-legale> (дата звернення: 15.08.2023).
- [49] Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés internationaux (Protocole I), 8 juin 1977. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/fr/ihl-treaties/api-1977> (дата звернення: 15.08.2023).
- [50] Could the Nova Kakhovka Dam Destruction Become the ICC's First Environmental Crimes Case? by Thomas Obel Hancen – Just Security, 9 of June 2023. URL: <https://www.justsecurity.org/86862/could-the-nova-kakhovka-dam-destruction-become-the-iccs-first-environmental-crimes-case/> (дата звернення: 15.08.2023).
- [51] The Destruction of the Nova Kakhovka Dam and International Humanitarian Law: Some Preliminary Thoughts, by Marko Milanovic. – The Gardian, June 6, 2023 (дата звернення: 15.08.2023).
- [52] L'occupation et le droit international humanitaire : questions et réponses – CICR (icrc.org). URL: <https://www.icrc.org/fr/doc/resources/documents/misc/63td88.htm> (дата звернення: 15.08.2023).
- [53] Bureau de la prévention du génocide et de la responsabilité de protéger. URL: <https://www.un.org/fr/genocideprevention/> (дата звернення: 15.08.2023).
- [54] Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 15.08.2023).
- [55] Statut de Rome de la Cour pénale internationale. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Statut-de-Rome.pdf> (дата звернення: 15.08.2023).
- [56] Jean-Baptiste, Jeangène Vilmer. La proportionnalité. Comment intervenir ? *La guerre au nom de l'humanité*. 2012. P. 441–469.
- [57] Guillaume Chetard. La proportionnalité de la répression. Étude sur les enjeux du contrôle de proportionnalité en droit pénal français. URL: <https://univ-droit.fr/recherche/actualites-de-la-recherche/parutions/36277-la-proportionnalite-de-la-repression> (дата звернення: 15.08.2023).
- [58] Document de politique générale relatif à la sélection et à la hiérarchisation des affaires 15.09.2016. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Fra.pdf (дата звернення: 15.08.2023).

- [59] Cambodge : la procureure de la cour pénale internationale exhortée à poursuivre les crimes d'accaparement de terres. URL: <https://vietnam-aujourd'hui.info/2021/03/16/cambodge-la-procureure-de-la-cour-penale-internationale-exhortee-a-poursuivre-les-crimes-daccaparement-de-terres/#:~:text=%C2%AB%20Des%20crimes%20graves%20caus%C3%A9s%20par%20l'E%80%99accaparement%20de,aux%20milliers%20de%20victimes%20de%20ces%20crimes%20%C2%BB> (дата звернення: 15.08.2023).

REFERENCES

- [1] A catastrophe of a planetary scale: what will be the ecological consequences of the terrorist attack at the Kakhovskaya HPP. *UNIAN*. (2023, June). Retrieved from <https://www.unian.ua/ecology/katastrofa-planetarnogo-mashtabu-yakimi-budut-ekologichni-naslidki-terakturna-kahovskiy-ges-12289350.html>.
- [2] Petit, F. Kakhovka dam: Ukraine pioneers prosecution for ecocide. Retrieved from <https://www.justiceinfo.net/en/119148-kakhovka-dam-ukraine-pioneers-prosecution-ecocide.html>.
- [3] Ukraine dam: What we know about Nova Kakhovka incident: Russia-Ukraine war: BBC news (June). Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-65818705>.
- [4] Ukraine, Russia trade blame for destruction of Nova Kakhovka dam. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2023/6/6/ukraine-says-russian-forces-blew-up-nova-kakhovka-dam-in-kherson>.
- [5] Ukraine updates: Kyiv accuses Russia of blowing Kakhovka dam. DW. Made for minds. Retrieved from <https://www.dw.com/en/ukraine-updates-kyiv-accuses-russia-of-blowing-kakhovka-dam/a-65833125>.
- [6] President Volodymyr Zelenskyi said that the Russian invaders had mined the Kakhovskaya HPP and were preparing a terrorist attack, and called for an international observation mission to be sent to the hydroelectric plant. *Ukrinform* (2022, Oktober). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3597629-zelenskij-rosiani-zaminuvali-kahovsku-ges-potribna-miznarodna-sposterezna-misia.html>.
- [7] On the peculiarities of the application in the territories of the Donetsk People's Republic, the Luhansk People's Republic, the Zaporozhye region and the Kherson region of the provisions of the legislation of the Russian Federation in the areas of industrial safety of hazardous production facilities and ensuring the safety of hydraulic structures: Decree of the Government of the Russian Federation (2023, May). Retrieved from <https://base.garant.ru/406965902/#:~:text=>.
- [8] Seismic signals recorded from an explosion at the Kakhovka Dam in Ukraine June 6th, 2023 – NORSAR. Retrieved from <https://www.norsar.no/in-focus/seismic-signals-recorded-from-an-explosion-at-the-kakhovka-dam-in-ukraine>.
- [9] Ukraine and Russia accuse each other of terrorism at UN over Kakhovka dam destruction. *The Guardian* (June). Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/video/2023/jun/07/ukraine-and-russia-accuse-each-other-of-terrorism-at-un-over-kakhovka-dam-destruction-video>.
- [10] Résolution du Parlement européen sur la reconstruction durable et l'intégration de l'Ukraine dans la communauté euro-atlantique (2023/2739(RSP). Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2023-0277_FR.html.

- [11] Les conséquences politiques de la guerre d'agression de la Fédération de Russie contre l'Ukraine. Conseil de l'Europe. Assemblée parlementaire. Resolution 2506 (2023). Version provisoire. Retrieved from <https://pace.coe.int/fr/files/32994/html>.
- [12] Joint Statement of Support for Ukraine at the 7th Ministerial Conference on Environment and Health. Retrieved from https://policy.trade.ec.europa.eu/news/ukraine-solidarity-meeting-joint-statement-2022-06-12_fr.
- [13] Anisimova, H., Haltsova, V., Donets, O., Samoshchenko, I., & Shynkarov, O. (2023). An Environmental and Legal Component of Criminal Offenses in Conditions of the Russian-Ukrainian International Military Conflict. *European Energy and Environmental Law Review*, 47, 56–57).
- [14] Brinzanska O. V. (2022). Zapodiyannya navkolishnym natural medium as a violation of laws and vichaïv viyni for international humanitarian law. *Chasopis of Kyiv University of Law*, 2–4, 134–138.
- [15] Bazov, O. V. (2023). Legal and institutional ambush of the defense of dovkil in the activities of international criminal justice bodies, 30(2), 88–107.
- [16] After the explosion at the Kakhovskaya HPP, engine oil is flowing into the Dnipro: already 150 tons (2023, June). *Ukrainian Pravda*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/6/7405543/>.
- [17] A catastrophe of a planetary scale: what will be the ecological consequences of the terrorist attack at the Kakhovskaya HPP. (2023, June). *UNIAN*. Retrieved from <https://www.unian.ua/ecology/katastrofa-planetarnogo-masshtabu-yakimi-budut-ekologichni-naslidki-terakturna-kahovskiy-ges-12289350.html>.
- [18] The environmentalist warned about the terrible pollution of the Black Sea due to the explosion of the Kakhovskaya dam (2023, June). *UNIAN*. Retrieved from <https://www.unian.ua/ecology/chorne-more-novini-sogodni-ekolog-poperediv-pro-zhahlive-zabrudnennya-cherez-pidriv-kahovskoji-ges-12285582.html>.
- [19] The amount of damage to the environment due to the explosion of the Kakhovskaya HPP was announced: the figure is impressive (2023, June). *UNIAN*. Retrieved from https://www.unian.net/ecology/ozvucheno-sumu-zbitkiv-dovkillyu-cherez-pidriv-kahovskoji-ges-cifra-vrazhaye-12312369.html?utm_source=viber&utm_medium=viber&utm_campaign=viber_site.
- [20] Popova, O. (2023, March). Solidarity against environmental damage for the «civilized» home. *Mirror of the week*. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/reforms/ne-dopustiti-ekolohichnoho-vidstupu.html>.
- [21] Convention on the Protection of Biological Diversity. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text.
- [22] Convention on Wetlands of International Importance Primarily as Waterfowl Habitat. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text.
- [23] Ministerial Decree № 1050 regulating the fulfilment of the obligations of Russia originating from the Convention on Wetlands of International Importance (1971, February). Retrieved from <https://leap.unep.org/countries/ru/national-legislation/ministerial-decree-no-1050-regulating-fulfilment-obligations>.
- [24] Convention on environmental impact assessment in a transboundary context. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text.
- [25] United Nations Framework Convention on Climate Change. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

- [26] Convention des Nations Unies sur le droit de la mer Montego Bay (1988, Décembre). Retrieved from <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXI/XXI-6.fr.pdf>.
- [27] Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MU92K05U>.
- [28] Convention on the Protection of the Black Sea from Pollution (1992). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text.
- [29] The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution. Permanent Secretariat (blacksea-commission.org). Retrieved from <http://www.blackseacommission.org/Official%20Documents/The%20Convention/Overview/>.
- [30] Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text.
- [31] Convention sur la conservation des espèces migratrices appartenant à la faune sauvage. Retrieved from <https://www.cms.int/fr/parties-range-states>.
- [32] Convention on the Protection of Wild Flora and Fauna and Natural Habitats in Europe (1979, September). Retrieved from <https://www.cms.int/fr/parties-range-states>.
- [33] Résumé de la quatorzième réunion de la Conférence des Parties contractantes à la Convention de Ramsar sur les zones humides (2022). *Bulletin des Négociations de la Terre*, 17 (54), 5–13. Retrieved from <https://enb.iisd.org/sites/default/files/2022-12/enb1754f.pdf>
- [34] Malysheva, N. R. (2022). International environmental crimes of the Russian Federation on the territory of Ukraine and the prospects of prosecution for their commission. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 233–238.
- [35] The text of the draft of the new Criminal Code of Ukraine (as of 05/22/2023). Book 11 «Crimes against international legal order» currently includes 5 chapters: 11.1. The crime of genocide; 11.2. Crimes against humanity; 11.3. Crime of aggression; 11. 4. War crimes; 11.5. Crimes against the peace and security of mankind. Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.
- [36] The prosecutor's office is investigating 10 criminal cases of ecocide as a result of the aggression of the Russian Federation. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3608979-prokuratura-rozslidue-10-kriminalnih-sprav-pro-ekocid-unaslidok-rosijskoi-agresii.html>.
- [37] Retrieved from <https://suspilne.media/513071-rosia-vcinila-v-ukraini-190-kriminalnih-zlociniv-proti-dovkilla-14-z-nih-kvalifikovani-ak-ekocid-ofis-genprokurora/>.
- [38] Gryshanova, N. For the first time in Ukraine, two company employees will be tried for ecocide. Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/news/219188_upershe-v-ukrandvokh-sluzhbovtstv-pdprimstva-suditimut-za-ekotsid.
- [39] Belousova, K. (2023, June). The Eco-Prosecution Office submitted more than a thousand criminal cases to the court in 2023. *Ecopolitics*. Retrieved from <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekoprokuratura-peredala-do-sudu-ponad-tisyachu-kriminalnih-sprav-za-2023-rik/>.
- [40] ICRC. Rules. Chapter 14. The Natural Environment. Rules 43, 44, 45. Customary IHL., Causing Serious Damage to the Natural Environment. *International Humanitarian Law Databases*. Retrieved from <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1>.
- [41] Will the UN International Court of Justice bring the Russian Federation to international legal responsibility for environmental crimes in Ukraine? Retrieved from <https://law.chnu.edu.ua/vidpovidalnisti-rosii-za-ekolohichni-zlochyny-v-ukraini/>.

- [42] Malysheva, N. R. (2023). Under which jurisdiction do environmental crimes committed as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine fall? *Actual problems of land, agrarian and environmental law in the conditions of modern challenges and threats: materials of the round table, dedicated: on the 100th anniversary of the birth of Dr. Jurid. Sciences, Prof. Vovka Yu. O.* Kharkiv: Pravo, 102–106.
- [43] Tribunal International du droit de la mer. Retrieved from <https://www.itlos.org/fr/main/ressources/>
- [44] Les conséquences politiques de la guerre d'agression de la Fédération de Russie contre l'Ukraine.: Conseil de l'Europe/Assemblée parlementaire. Resolution 2506 (2023), clause 18.4. Version provisoire. Retrieved from <https://pace.coe.int/fr/files/32994/html>.
- [45] Guillermo, A. (2021, June). Nace un delito contra el planeta: el ecocidio. *El País*. Retrieved from <https://elpais.com/clima-y-medio-ambiente/2021-06-22/nace-un-nuevo-delito-contra-el-planeta-el-ecocidio.html>.
- [46] Neyret, L. (2022). Réveiller l'écocide. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 4. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=5Tw4gjrQLoM>.
- [47] Stop Ecocide International. Retrieved from <https://www.stopecocide.earth>.
- [48] Définition légale de l'écocide complétée, 2021. Retrieved from <https://www.stop-ecocide.fr/definition-legale>.
- [49] Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés internationaux (Protocole I) (1977, June). Retrieved from <https://ihl-databases.icrc.org/fr/ihl-treaties/api-1977>.
- [50] Could the Nova Kakhovka Dam Destruction Become the ICC's First Environmental Crimes Case? by Thomas Obel Hancen – Just Security (2023, June). Retrieved from <https://www.justsecurity.org/86862/could-the-nova-kakhovka-dam-destruction-become-the-iccs-first-environmental-crimes-case/>.
- [51] The Destruction of the Nova Kakhovka Dam and International Humanitarian Law: Some Preliminary Thoughts, by Marko Milanovic. – The Guardian (2023, June).
- [52] L'occupation et le droit international humanitaire : questions et réponses – CICR (icrc.org). Retrieved from <https://www.icrc.org/fr/doc/resources/documents/misc/63td88.htm>.
- [53] Bureau de la prévention du génocide et de la responsabilité de protéger. Retrieved from <https://www.un.org/fr/genocideprevention/>.
- [54] Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War (1949, August). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
- [55] Statut de Rome de la Cour pénale internationale. Retrieved from <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Statut-de-Rome.pdf>.
- [56] Jeangène Vilmer, Jean-Baptiste (2012). La proportionnalité. Comment intervenir ? *La guerre au nom de l'humanité*, 441–469.
- [57] Chetard, Guillaume. La proportionnalité de la répression. *Étude sur les enjeux du contrôle de proportionnalité en droit pénal français*. Retrieved from <https://univ-droit.fr/recherche/actualites-de-la-recherche/parutions/36277-la-proportionnalite-de-la-repression>.
- [58] Document de politique générale relatif à la sélection et à la hiérarchisation des affaires (2016, September). Retrieved from https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Fra.pdf.
- [59] Cambodge: la procureure de la cour pénale internationale exhortée à poursuivre les crimes d'accaparement de terres. Retrieved from <https://vietnam-aujourd'hui.info/2021/03/16/cambodge-la-procureure-de-la-cour-penale-internationale-exhortee-a-poursuivre-les>

crimes-daccaparement-de-terres/#:~:text=%C2%AB%20Des%20crimes%20graves%20caus%C3%A9s%20par%20l'E2%80%99accaparement%20de,aux%20milliers%20de%20victimes%20de%20ces%20crimes%20%C2%BB.

Наталія Рафаелівна Малишева

Доктор юридичних наук, професор

Дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національна академія наук України

01001, вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна

Nataliia R. Malysheva

Doctor of Law, Professor

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

V. M. Koretsky Institute of State and Law of the

National Academy of Sciences of Ukraine

01001, 4 Triochsvyatitelska Str., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Малишева Н. Р. Екоцид внаслідок підриву греблі Каховської ГЕС як виклик та шанс для міжнародного судочинства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №3. С. 256–279.

Suggested Citation: Malysheva, N. R. (2023). Ecocide Caused by the Destruction of the Kakhovka Hydroelectric Power Station Dam as A Challenge and A Chance for International Justice. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 256–279.

Стаття надійшла / Submitted: 20/08/2023

Доопрацьовано / Revised: 20/09/2023

Схвалено до друку / Accepted: 27/09/2023